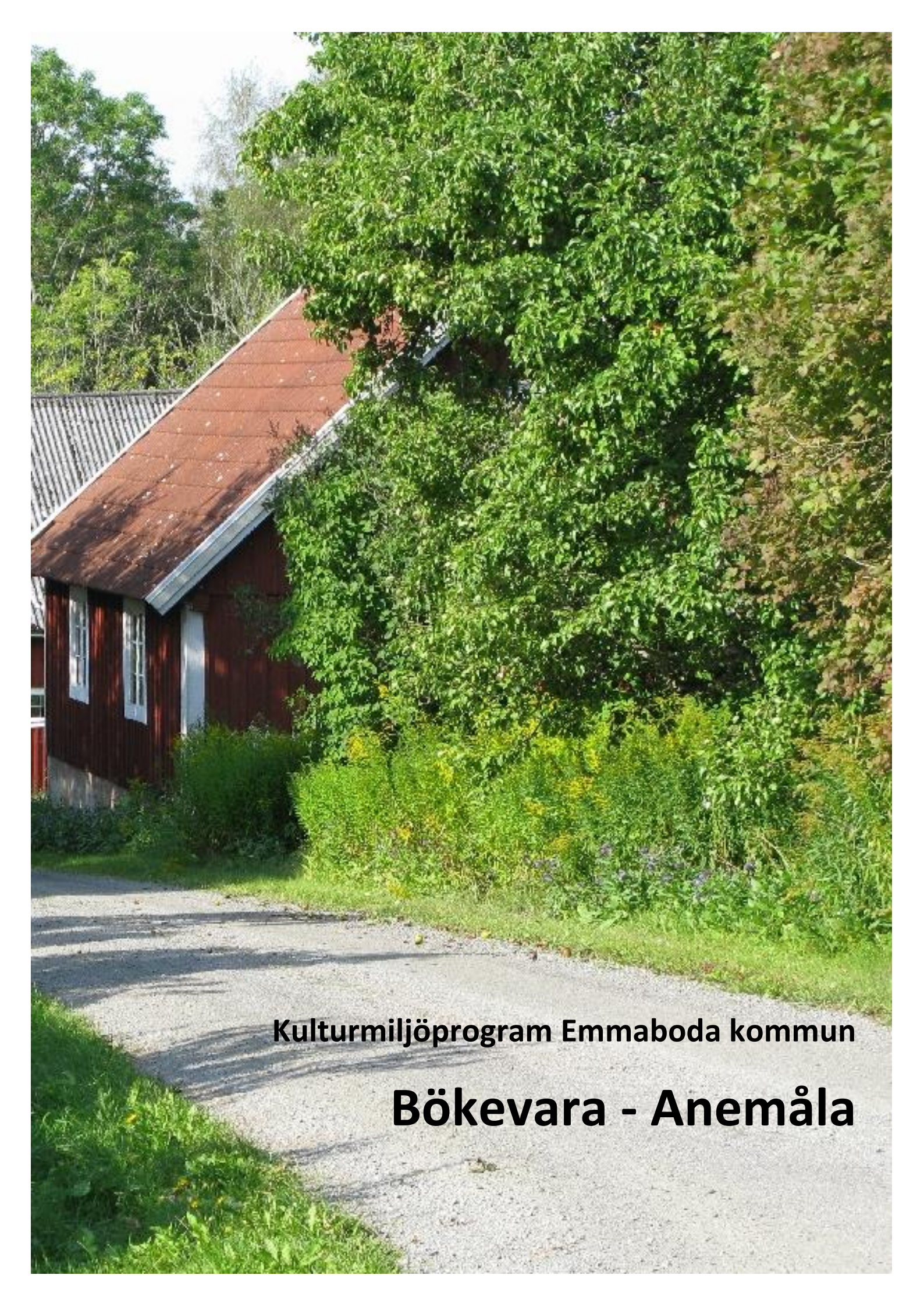

Kulturmiljöprogram Emmaboda kommun

Bökevara - Anemåla

Läsanvisning för områdesbeskrivning i kulturmiljöprogram

Emmaboda kommuns reviderade kulturmiljöprogram färdigställdes 2016 och består av 65 områdesbeskrivningar, en för varje miljö som inventerats inom projektet. Inom projektet har även GIS-information avsedda för kommunens handläggarkartor tagit fram. Fördelningen av antalet miljöer mellan socknarna ser ut som följande: Algutsboda socken – 19 miljöer, Långasjö socken – 19 miljöer och Vissefjärda socken – 24 miljöer. Därutöver har områdesbeskrivningar även tagits fram för tätorterna Lindås och Emmaboda. Nedan följer en beskrivning av områdesbeskrivningarnas upplägg och anvisningar hur de bör läsas.

Kartan

Områdesbeskrivningarna inleds med en karta över den aktuella miljön med olika markeringar som ger information om området och dess kulturhistoriska värden – huvudområde, kärnområde, fornlämningar och övrig kulturlämning.

- *Huvudområden* är områden med kulturhistoriska värden. De bidrar till förståelsen för området, genom att belysa ortens landskapliga förutsättningar och bredare historiska utveckling. I nästan alla bymiljöer finns områden i byns utkant som historiskt haft ekonomisk betydelse, som exempelvis madängar med madhus, fiskevatten, kvarnplats eller andra områden som besitter kulturhistoriska värden.
- *Kärnområden* är mindre områden inom miljön med särskilt höga kulturhistoriska värden, med koncentrationer av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, fornlämningar och/eller landskapsobjekt.
- *Fornlämningar eller potentiella fornlämningar* anger ett utdrag av de lämningar som finns registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister, (FMIS). De lämningar som redovisas på kartan har någon av följande antikvariska bedömningar i FMIS: "fornlämning", övrig kulturhistorisk lämning" eller "bevakningsobjekt". Fornlämningar skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.
- *Övrig kulturlämning* anger andra kulturhistoriska objekt och lämningar som upptäckts i samband med inventeringsarbetet, men som inte är registrerade i FMIS, exempelvis en vällagd stenmur, odlingsrösen, en husgrund, en linugn eller en förfallen byggnad.

Kulturhistorisk värdeklassning

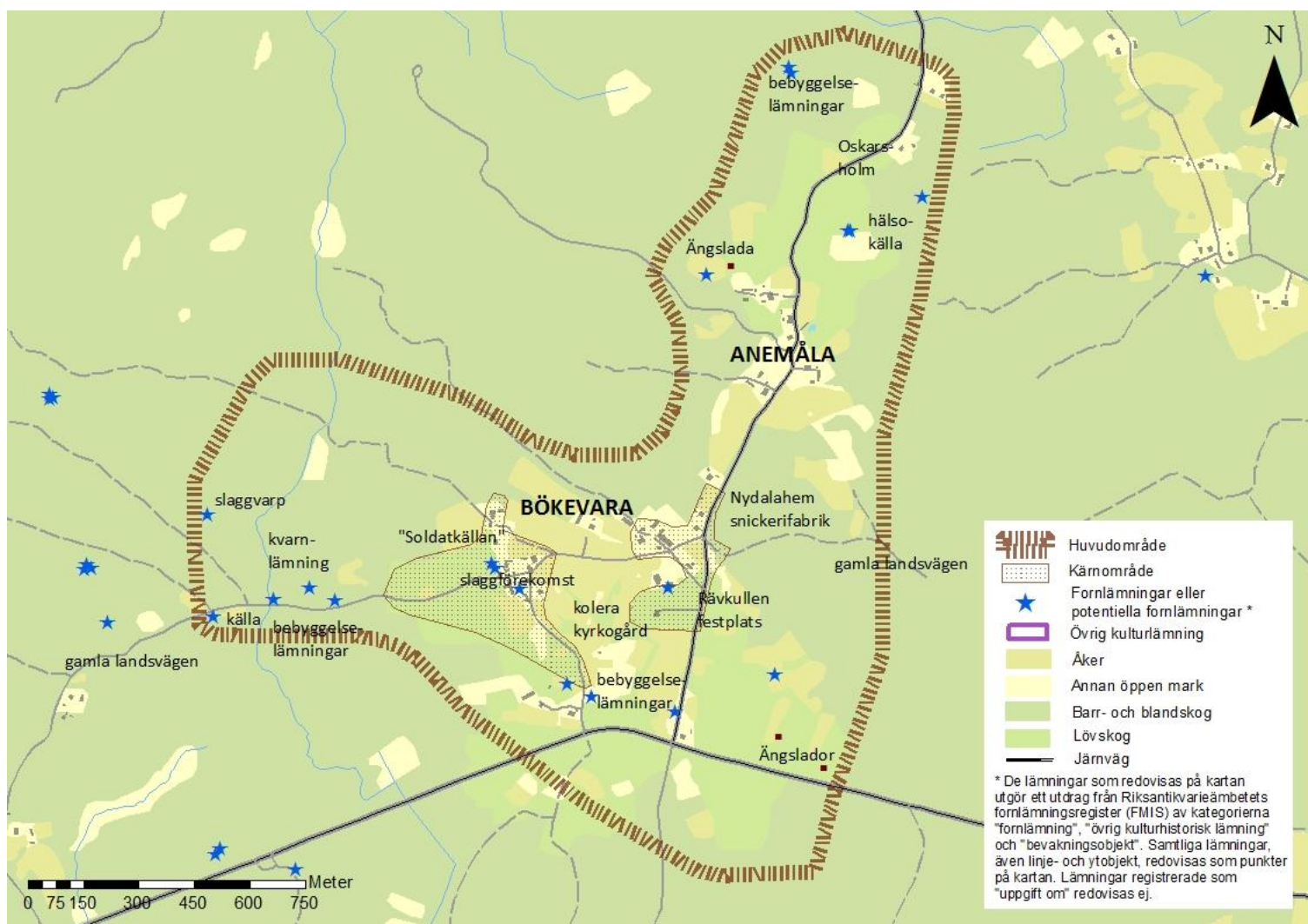
Under kartan anges vilken *kulturhistorisk klassning* miljön har i skala 1–3. Värdeklassningen är kopplad till huvudområdet, med undantag av Lindås och Emmaboda där klassningen istället knutits till respektive kärnområde.

- Klass 1 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett regionalt eller nationellt perspektiv. Här ingår de områden som utgör miljöer av riksintresse för kulturmiljövården och som är skyddade av Miljöbalken, de nationellt uppmärksammade glasbruksorterna och platser tydligt förknippade med författaren Vilhelm Moberg samt ett fåtal andra miljöer som är av mycket stort kulturhistoriskt värde för kommunen.
- Klass 2 – miljön har höga kulturhistoriska värden ur ett kommunalt perspektiv.
- Klass 3 – miljön har ett visst kulturhistoriskt värde och är intressant ur ett kommunalt eller lokalt perspektiv. Ofta finns det omständigheter i miljön som otydliggjort dess kulturhistoriska värden, exempelvis igenväxning av odlingslandskapet, ombyggda eller moderniserade byggnader, riven bebyggelse.

I den efterföljande färgutan redovisas miljöns anknytning till kulturmiljöprofilens teman, vilket illustrerats med block i olika färger.

Själva texten i områdesbeskrivningarna inleds med en ingress, vilken utgör en sammanfattande värdebeskrivning av miljön där de viktigaste värdena omnäms. Därefter följer en övergripande beskrivning av huvudområdet och objekt av särskilt värde som ligger inom detta, det vill säga utanför kärnområdet, samt en värdebeskrivande text om kärnområdet med de objekt som ligger inom detta. Textavsnittet avslutas med en litteraturlista.

Därefter följer tre punktlistor; "Särskilt värdefulla karaktärsdrag, områden och objekt", redovisning av "Befintligt skydd" som finns för miljön och "Antikvariska rekommendationer och förslag till skydd". Områdesbeskrivningarna avslutas med historiska kartor och ett stort antal nytaga bilder med bildtexter som i stor utsträckning innehåller fastighetsbeteckningar.

Huvudområdet Bøkevara-Anemåla

BÖKEVARA-ANEMÅLA

Klass 1

Lyckebyån som resurs: Bjurbäcken med f.d. slättermader och kvarnlämning.

Skogslandets jordbruk: Helheten. Ladugårdar. Ängslador. Stenmurar. Hamlade träd. Bondesåg.

Skogen som resurs: Snickerifabrik. Slaggvarpar.

Moberg: Rävkullens festplats.

Källorna: Flera källor, varav en hälsokälla.

Inägorna och bebyggelsen i Bökevara och Anemåla byar ligger i ett sammanhang, och sedan 1826 har de två byarna ett gemensamt åldermannalag med bykista. Byarna ligger högt, cirka 200 meter över havet, med de tämligen stenbundna åkrarna i typiskt höjdläge och med marker som sträcker sig ned till Bjurbäcken, vilken utgör ett biflöde till Lyckebyån. I bäcken har åborna haft sina by- och gårdskvarnar och i anslutning till bäcken har funnits hägnade slåttermader och ett stort antal ängslador. Båda byarna storskiftades i början av 1800-talet, och Bökevara enskiftades år 1828. I Anemåla by, med fyra gårdar, berördes inte bebyggelsen av skiftet. I Bökevara låg fem av nio gårdar samlade i form av en släktby före enskiftet. Skifteshandlingen anger att fem gårdar blev utflyttningsskyldiga från den ursprungliga bykärnan i västslutningen. Nya vägsträckningar drogs genom byn där gårdar tidigare stått. Idag ligger gårdarna i den ursprungliga bykärnan samlade, men den tidigare släktbykaraktären har försvunnit.

I Bökevara och Anemåla är många av de äldre agrara byggnaderna och landskapselementen bevarade, men i området finns även byggnader som uppförts under de senaste decennierna. I synnerhet Bökevara utgör en ovanligt tydlig representant för höglandets större byar. Efterledet i ortnamnet Bökevara med betydelsen "odling på höjd" speglar byns främsta signum. Som helhet speglar området 1800-talets odlingslandskap och hur detta under det tidiga 1900-talet kompletterades med mindre boställen, s.k. lägenhetsbebyggelse, utmed de större vägarna. Vid Anemåla vägsål ligger den välbevarade jordlägenheten Nydalahem med sin lilla snickerifabrik, en industrityp som är utmärkande för de sydsvenska skogsbygderna. Rävskullens festplats och bygdegård har under lång tid varit en viktig mötesplats i bygden. Den ger en typisk bild av förra seklets förenings- och nöjesliv på den svenska landsbygden och har även kopplingar till Vilhelm Moberg. Den markanta topografin bidrar till områdets skönhetsvärden.

Utsnitt ur karta från 1828.

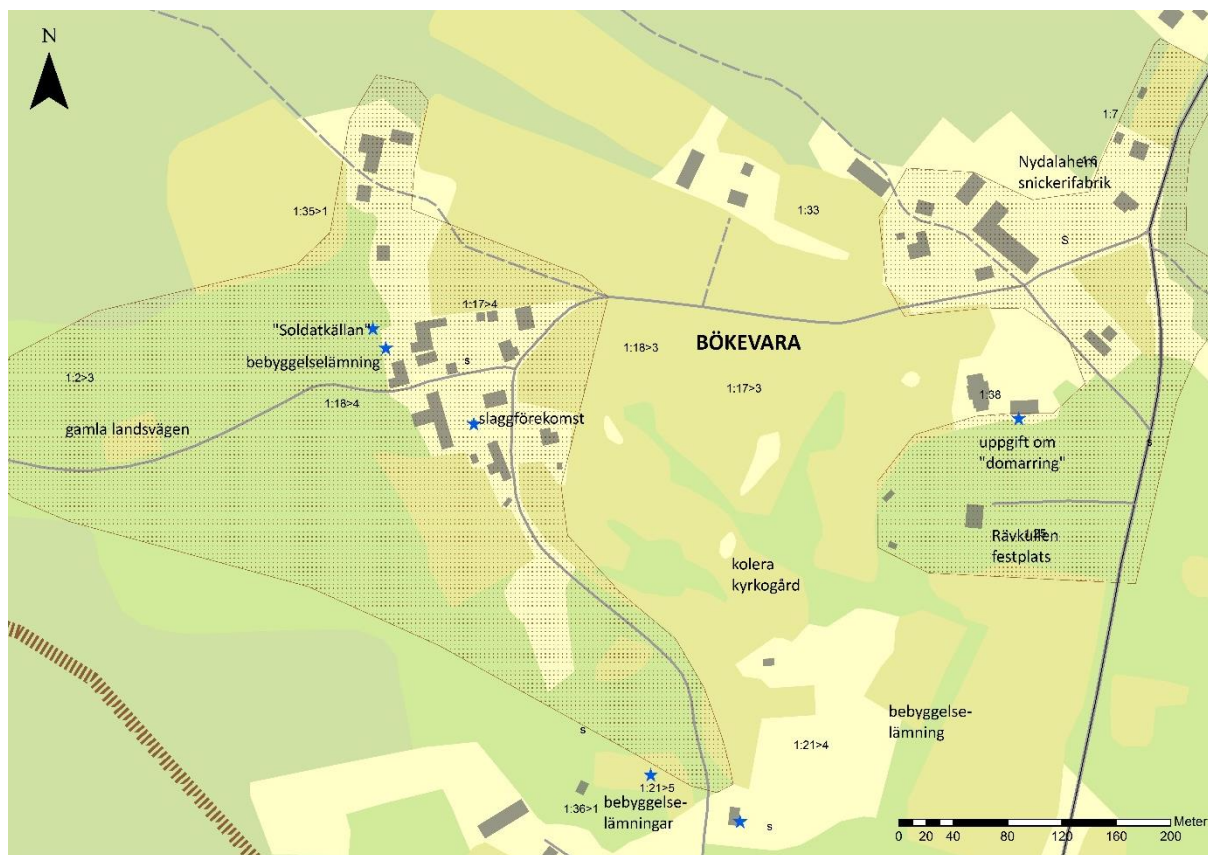
Huvudområde Bökevara- Anemåla

Den rumsliga organisationen i Bökevara, med odlingsjorden som breder ut sig på höjdens finare morän samt gårdsbebyggelsen i övergången mot hagmarker och skog, utgör ett ovanligt tydligt exempel på hur byarna på det småländska höglandet ofta varit ordnade. I Anemåla är detta drag inte lika tydligt. I hela området finns landskapselement som illustrerar jordbrukets förutsättningar på det småländska höglandet. Stenmurar, röjningsrösen, hamlade träd och ängslador vittnar om ett boskapsbaserat jordbruk där åkrarna systematiskt rensats på sten. Utmed vägarna finns allépartier och en del hamlade träd. Den markanta topografin bidrar till områdets skönhetsvärden.

Både i Bökevara och Anemåla finns fortfarande många välbevarade mangårdsbyggnader från 1800-talet och det tidiga 1900-talet. Till boningshusen hör ofta stenkällare. I Bökevara finns ett par nyare boningshus. En koncentration av ladugårdar från tiden kring sekelskiftet 1900 finns i Bökevara bykärna. Även i Anemåla finns en del äldre ladugårdar kvar, men i flera fall har de ersatts av nyare ekonomibyggnader. Tre ängslador finns förhållandevis nära bykärnorna (enligt inventering år 1995).

Under 1800-talet gick landsvägen mellan Algutsboda och Ljuder genom Bökevara by, och den grusbelagda byvägen har ännu samma sträckning. Även genom Anemåla har vägen samma slingrande förlopp som på 1800-talet, men vägen har förlängts söderut till den nya landsvägen och asfalterats. Utmed de äldre vägarna har tidigare funnits många småställen (lägenhetsbebyggelse). En del av dem finns ännu kvar och är i huvudsak välbevarade, medan andra endast återstår som lämningar. De påminner om hur den obesuttna befolkningen ökade så att ett nytt bebyggelsemönster uppstod på landsbygden under 1800-talet och början av 1900-talet. Vid vägskälet mellan byarna ligger en festplats och en liten snickerifabrik.

Minst fyra källor finns i anslutning till byarna. En av dem, Soldatkällan, ligger mitt i Bökevara bykärna. Om den sägs att vattnet användes av ett bränneri eller ett bryggeri på platsen. En annan källa inom området, som ligger på byn Huvudhultaös marker, ska ha fungerat som hälsokälla. Man både drack av och badade i det järnhaltiga vattnet. Källans väggar är stensatta och intill finns lämningarna av ett litet badhus. Vattnet pumpades upp med en träpump och värmdes till lämplig badtemperatur. Resterna av spisen återstår som ett litet röse. I byarnas omgivning finns också många slaggvarpar, företrädesvis i anslutning till vattenrika områden, men rikligt med slagg har också påträffats mitt i Bökevara bykärna.

Två kärnområden i Bökevara.

Kärnområde Bökevara bykärna

Sluttningsläget och den täta bebyggelsen i Bökevara bykärna gör miljön rumsligt tilltalande. Här finns många välbevarade byggnader, både boningshus och ekonomibyggnader, med för kommunen typiska byggnader och byggnadsdetaljer. En av gårdarna (Bökevara 1:6) ägs av Algutsboda hembygdsförening. Närmast söder och väster om bykärnan finns ängsmarker och åkerstycken som ännu är förhållandevis opåverkade av moderna brukningsmetoder. Det är ett småskaligt landskap med kulturanknutna arter och många ålderdomliga landskapselement som röjningsrösen, murar och hamlade träd.

Kärnområde Anemåla vägskäl

Gränsen mellan Anemåla och Bökevara byar går just där den norrgående vägen till Anemåla och Eriksmåla mötte den större väst-östliga landsvägen mellan Algutsboda och Ljuder. Vid vägskälet ligger dels en av Bökevaras utflyttade gårdar (Bökevara 1:2), gårdens såg samt en liten snickerifabrik. Strax söder om vägskälet ligger Rävskullens festplats.

Kärnområdets höga kulturmiljövärden är främst knutna till vägskälet, snickerifabriksmiljön, sågen och festplatsen, som alla visar hur olika publika och industriella funktioner samlats till en plats med goda förbindelser. Den lilla snickerifabriken visar hur lägenhetsinnehavarna och deras familjer ofta försörjde sig genom ett hantverk. Sågverket som hör till gården (Bökevara 1:2) uppfördes omkring år 1950, men hade en föregångare. Sågen fick uppdrag också av traktens bönder. Sågen belyser skogsråvarans betydelse för bönderna i dessa bygder. Områdets värden beror även av gårdsmiljön, som utgör en viktig del av Bökevara by. I anslutning till gården finns en stenmur och ett alléparti utmed landsvägen, som utgör viktiga komponenter i helhetsmiljön.

Rävskullen är en festplats med en traditionell placering vid ett vägskäl. Platsen på områdets högsta punkt är speciell och vacker. Vilhelm Moberg besökte festplatsen i sin ungdom och refererar till den i ett par av sina verk (Långt ifrån landsvägen, Brudarnas källa). I fornminnesregistret finns en fantasieggande, men inte belagd, uppgift som gör gällande att en stensättning, en s.k. domarring, ska ha funnits på kullen. Anläggningen på festplatsen är som helhet tidstypisk och välbevarad. Miljön består av bygdegård, biljettkur, dansbana och en bodlänga för försäljning av lotter m.m. Den befintliga bygdegården ersatte i början av 1960-talet en bygdegård som flyttats till platsen 1927. Bygdegården har en modernistisk, genomtänkt utformning. Entrén är generös med ett elegant baldakintak. Ett stort fönsterparti riktar sig ut mot den nedanförliggande festplatsen. En kulturhistorisk detalj är utedassen i byggnadens källarvåning.

Betydelsefulla karaktärsdrag, områden och objekt

- Byvägarnas sträckning
- Den öppna åkermarken centralt på höjden och söder om Rävullen
- Gårdsbebyggelsen i kanten mot hagmarker och skog.
- Tätt bebyggelse i Bökevara bykärna
- Mangårdsbyggnader från perioden ca 1840-1920, med typisk utformning, bevarad karaktär och många ursprungliga, omsorgsfullt utformade byggnadsdelar
- Äldre ekonomibyggnader och stenkällare
- Ängslador
- Spjälstaket vid bostadshusen
- Stenmurar och röjningsrösen
- Allépartier och hamlade träd
- Källor, kulturpåverkade och med traditioner/berättelser knutna till sig
- Äldre åker- och ängsmarker, särskilt i området närmast söder och väster om Bökevara bykärna
- Oskarsholm, torpmiljö
- Nydalahem, välbevarad lägenhetsmiljö med äldre snickerifabrik
- Bondesågen vid Anemåla vägsäl
- Rävullens festplats med välbevarade byggnader från mitten av 1900-talet

Befintligt skydd

- Huvudområdet utgör **riksintresse för kulturmiljövården**. Enligt Miljöbalken skall det skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada kulturmiljön (MB 3 kap 6 §).
- **Fornlämningar** skyddas av Kulturmiljölagen (KML 2 kap). En ny lag trädde i kraft 1 januari 2014, vilken bl.a. innebär att *lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna, samt tillkommit innan år 1850*, är skyddade. Detta medför att till exempel alla torp-/kvarnlämningar uppförda innan 1850 numera är skyddade. Fornlämningsregistret är under bearbetning. De på kartan med blå stjärnor markerade fornlämningarna utgår från bedömningar gjorda utifrån den tidigare Kulturminneslagen, fornminnesregistret, fornsök. Fornlämningar får inte rubbas, tas bort, täckas över eller på annat sätt ändras eller skadas utan tillstånd från länsstyrelsen. Det gäller även det s.k. fornlämningsområde som omger varje fornlämning, Riksantikvarieämbetet eller länsstyrelsen beslutar om vad som är fornlämning och fornlämningsområde.

- Bökevara och Anemåla utgör en utpekad miljö i det politiskt antagna Emmaboda kommuns **kulturminnesprogram 1984**. Utpekade byggnader i dessa bebyggelseområden ska betraktas som **särskilt värdefulla** ur kulturhistorisk synpunkt och omfattas därmed av förvanskingsförbud enligt Plan- och Bygglagen. (PBL 8 kap 13 §).
- **Alla byggnader** omfattas av **varsamhetskravet i Plan- och Bygglagen**. Detta innebär att ändring av en byggnad alltid ska utföras varsamt, så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar tillvara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. (PBL 8 kap 17 §). Varsamhetskravet gäller både exteriört och interiört.
- **Särskilt värdefulla byggnader** och områden får inte förvanskas (PBL 8 kap 13 §). Även underhållet av en byggnad ska anpassas till dessa värden och till omgivningens karaktär (PBL 8 kap 14 §).
- **Odlingslandskapet** kring Bökevara är värderat som klass 2 och Anemåla som klass 3 i bevarandeprogrammet "Odlingslandskapet i Kalmar län – Bevarandeprogram, Emmaboda kommun", framtaget av Länsstyrelsen Kalmar län 1995.
- Värdefulla småmiljöer i jordbrukslandskapet, som till exempel åkerholmar, odlingsrösen, stenmurar och alléer, omfattas av **biotopskydd** enligt miljöbalken. Det innebär att de inte får tas bort eller skadas. (MB, 7 kap)

Rekommendationer och förslag till skydd

- **Kärnområdena** är känsliga för förändringar och bör betraktas som kulturhistoriskt **särskilt värdefulla bebyggelseområden** enligt Plan- och bygglagen (PBL 8 kap 13 §). Fastighetsägare bör informeras om detta och vad det innebär. Områdena och deras byggnader får förändras, men inte rivas eller förvanskas. Husen ska underhållas så att de särskilda värdena och byggnadernas ursprungliga karaktär bevaras. Fasad- och takmaterial, utförande och kulörer samt äldre detaljer som dörrar och fönster bör bevaras, såvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Inom **kärnområdena** bör nybyggnader och tillbyggnader anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning. Mer omfattande förändringar inom kärnområdet bör föregås av en **antikvarisk förundersökning**. Vid lovgivning och planläggning bör särskild antikvarisk hänsyn tas i dessa områden, vilket kan motivera att särskilda antikvariska kunskapsunderlag upprättas.
- Det är önskvärt att **planbestämmelser**, d.v.s. detaljplan eller områdesbestämmelser, upprättas för alla kärnområden. I områdesbestämmelserna bör en generell lovplikt införas för rivning, för åtgärder som avsevärt påverkar befintliga byggnaderna yttre utseende samt för åtgärder avseende ekonomibyggnader. Bebyggelsens kulturhistoriska värden bör i

områdesbestämmelserna skyddas genom varsamhetsbestämmelser eller skyddsbestämmelser.

- Inom **huvudområdet** bör hänsyn tas till områdets kulturhistoriska värden. Gårdarnas byggnader med uthus och ekonomibyggnader som berättar om gångna tiders levnadsvillkor är viktiga. Ängsladorna tillhör denna äldre typ av ekonomi. Vid skyddsåtgärder kan material som inte är traditionella kan användas, t ex plåttak. Nybyggnader och tillbyggnader bör anpassas till områdenas kulturmiljö vad gäller placering, skala, material och färgsättning.
- Huvudområdets öppna odlingslandskap har kulturhistoriskt bevarandeintresse. Åkerbruk, betesdrift samt skötsel av landskapselement i området bör främjas, i synnerhet i områden nära den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen, fornlämningar och andra kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som stenmurar och rösen. Särskilt viktigt att Bökevara bys centrala åkermark och åkrarna söder om Rävullen hållas öppna.
- **Gamla vägar** inom huvudområdet bör värnas vad gäller sträckning, bredd och detaljer som hör vägmiljön till. Grusvägar bör ej asfalteras eller ytterligare dras om.
- En dokumentation av byns bebyggelse är önskvärd.
- Ovan listade karaktärsdrag, områden och objekt bör behållas och vårdas
- Landskapsvårdande åtgärder bör i främsta hand koncentreras till områden nära bebyggelsen och vägarna. I synnerhet området närmast söder och väster om Bökevara bykärna, samt i anslutning till bevarade ängslador.
- Äldre bebyggelse bör inte rivas eller flyttas. Särskilt viktigt är att bevara äldre bebyggelse inom kärnområdena
- Bebyggelsen bör inte förvanskas. Vid underhåll, om- och tillbyggnader bör traditionella material och metoder användas, såtillvida det inte handlar om rena skyddsåtgärder, ex. täckning av överloppsbyggnader med plåttak.
- Ny bebyggelse i Bökevara bör inte placeras på den centrala åkermarken, utan i övergången mot hagmarker och skog
- Ny bebyggelse bör utföras med träfasader som målas med röd slamfärg, eller möjligen ljus oljefärg då det gäller boningshus
- Hela huvudområdet Bökevara–Anemåla bör betraktas som ett särskilt värdefullt bebyggelseområde enligt Plan- och bygglagens 8 kap 13 §.
- Om områdesbestämmelser eller detaljplan aktualiseras inom området, bör man överväga att skydda särskilt värdefull bebyggelse från rivning, flyttning och förvanskning, samt reglera läge och utformning av nytillkommande bebyggelse. Bestämmelserna kan även skydda andra landskapselement.

Landsvägen genom Bökevara bykärna kantas av boningshus och ekonomibyggnader i traditionell utformning. Notera gallerverket i loftdörrens gavelfält, en detalj som är typisk för Emmabodatrakten och därför har ett särskilt kulturhistoriskt värde.

Bökevara bykärna ligger i s.k. lidläge, sluttningsläge.

Bökevara 1:6, mangårdsbyggnaden.

Bökevara 1:6, ladugården.

Bökevara 1:35

Stenmur och alléträd vid Bökevara 1:2.

Bökevara 1:2, mangårdsbyggnaden.

Nydalahem snickerifabrik.

Nydalahem, boningshuset.

Rävkullens bygdegård.

Rävkullens festplats, bodlängan.

Anemåla 1:5, mangårdsbyggnaden.

Anemåla1:2, mangårdsbyggnaden.

Hamlade träd vid Anemåla bygata.

Oskarsholm, boningshuset.

Rävkullens bygdegård har ett stilt, modernistiskt entréparti.

